

Met Hannah Arendt naar je werk

Hannah Arendt (1906-1975). | beeld ap / Fred Stein

02 februari 2018, 03:00

Hans Teerds

Wie denkt dat filosofie saai en abstract is, zou het boek *Aan het werk met Hannah Arendt (1906-1975)* eens moeten lezen. Het boek is een bundeling artikelen waarin Arendts gedachtegoed toegespitst wordt op alledaagse problemen uit het onderwijs en de zorg, geredigeerd door de pedagoog Joop Berding. Nu is het werk van Arendt op zichzelf al levendig, de toespitsing die in deze bundel gemaakt wordt, brengt het onder hoogspanning. Het wordt meer dan duidelijk op welke manier het werk van deze dwarse denker relevant is.

Hannah Arendts werk staat vandaag volop in de belangstelling. Vooral haar reflecties op de totalitaire politieke systemen uit het begin van de 21e eeuw, het nazisme en stalinisme, wordt nu gezien als profetisch. Arendt onthulde mechanismen als het diskwalificeren van de media door de machthebbers, het inperken van de publieke ruimte, en het aanwijzen van gezamenlijke 'vijanden' – aspecten die opnieuw worden herkend in een wereld van filterbubbels, nepnieuws en populisme.

Dat zijn alarmistische perspectieven, politiek gezien. Maar kunnen we met haar werk ook iets in ons werk van alledag? Zeker, zo tonen de bijdragen aan deze bundel. Elk van de artikelen begint met concrete casussen: wat als de gemeente een traplift weigert, omdat de 90-jarige bewoner al eerder had kunnen inschatten dat de trap een probleem zou worden? Wat als voor het ontwikkelen van een beleidsplan de medewerkers gevraagd worden een bijdrage te leveren, maar dat de frictie die zij op de werkvloer ervaren nergens terug te lezen is in het uiteindelijke stuk? Wat is het belang van een eigen ruimte om te reflecteren, te ontwikkelen en initiatieven te nemen binnen organisaties die die ruimte meer en meer inperken? Fascinerende vragen die stuk voor stuk afgepeld worden en van nieuwe perspectieven voorzien door ze te spiegelen aan Arendts politieke reflecties. In het geval van de traplift ontstond in de media brede ophef over de brief die de gemeente had gestuurd. De gemeente reageerde meteen, door het boetekleed aan te trekken voor de manier waarop werd gecommuniceerd. Maar de pijn zit hem natuurlijk niet in de brief, maar in het mensbeeld achter de weigering, schrijven de filosofen Richard de Brabander en Tina Rahimy. De weigering is gebaseerd op het ideaaltype van een anticiperende en zelfredzame burger.

Ideaaltype

Op het eerste gezicht lijkt dat beeld op Arendts ideaal van de op de wereld om zich heen betrokken burgers die ze formuleert in haar bekende boek *De menselijke conditie* (1958). Voor haar was dát het beslissende aspect van mens-zijn: de vrijheid om in het openbaar te verschijnen, te handelen, gezien en gehoord te worden. Ook daarmee tekent Arendt een ideaaltype, waarin nauwelijks ruimte is voor kwetsbaarheid en onvermogen. Maar waar Arendt participatie ziet als vrijheid, de vrijheid om naar eigen goeddunken te handelen, vormt hier, bij deze afwijzing bij te dragen aan de traplift, het ideaalbeeld een mal waarin niemand past.

Het ideaal van zelfredzaamheid wordt gesteld boven het thuis-zijn van deze oude man, boven het feit dat hij vertrouwd is in en met zijn omgeving. Zo corrupteert het ideaalbeeld de blik: de mens mag slechts handelen vanuit het belang van de samenleving. Het ideaalbeeld is niet dat de burgers zichzelf kunnen redden, maar dat ze 'kosteloos' zijn.

Arendt, eigenzinnig als ze was, zag zichzelf overigens niet als filosoof. De filosoof, stelde ze, trekt zich terug uit de wereld om in afzondering na te denken over het leven. Dat staat natuurlijk haaks op haar eigen ideaalbeeld van participatie. Reflectie heeft alleen zin, stelde ze, in een directe confrontatie met dat leven. Het wordt aangejaagd door de actualiteiten, door onverwachte gebeurtenissen. Die overtuiging is haar op hardhandige wijze bijgebracht: als Joodse Duitse haar in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog de mond gesnoerd, terwijl haar leermeester, de filosoof Martin Heidegger, vatbaar bleek voor het nationaal-socialistische gedachtegoed. Haar werk is een continue verwerking van wat er toen gebeurde, een poging grip te krijgen op dat loodzware verleden. Vooral haar verslag van het proces tegen het nazikopstuk Adolf Eichmann heeft de aandacht getrokken. Ze gaf het de veelbetekenende ondertitel 'De banaliteit van het kwaad' mee, die door haar critici meteen uit zijn verband werd gehaald. Alsof ze beweerde dat het kwaad altijd banaal was.

Wat ze echter wilde zeggen, kwam voort uit de schok die ze ervoer toen ze Eichmann voor het eerst zag, en zichzelf hoorde verdedigen. Een

alledaagse figuur die zich presenteerde als (goed werkzaam) radertje in een groter geheel, zonder eigen verantwoordelijkheid. Arendt constateerde een gebrek aan zelfreflectie, een vermogen tot denken. Meer nog: gedachteloosheid. Dat was het banale van dit kwaad. Dat zag ze meteen als gevaar van de moderne tijd: de mens die zijn vermogen te denken verliest. In de bundel komt dit perspectief ook terug. De systemen waarin we opereren, op school of in de zorg, beperken de ruimte voor de professional steeds meer. Ze schrijven voor hoe bepaalde casussen aangepakt moeten worden (en binnen welke tijd). Maar waar ligt de dan nog de verantwoordelijkheid van de docenten, van de sociaal werkers, van verplegers? Kunnen ze, en moeten ze, in verzet komen tegen dergelijke rigide systemen?

vragen stellen

Berding heeft gelukkig een duidelijke regie gevoerd over de bundel. Daardoor vormt deze, met haar veelheid aan perspectieven, een krachtig geheel dat hem in staat stelt af te sluiten met zes leerpunten die de professional kan leren uit het werk van Arendt. In die lessen legt hij op verschillende wijzen de nadruk op de spanning tussen de doelen van de organisaties (productie) en het grotere geheel van maatschappelijke ontwikkelingen enerzijds, en anderzijds op de eigen verantwoordelijkheid en positie van de individuele professional. Deze lessen vormen een uitdaging bij de weerbarstigheid van de alledaagse praktijken van onderwijs- en zorginstellingen, van puberende leerlingen en demeterende ouderen. Ze vormen vooral een uitdaging voor de docenten en zorgprofessionals: om altijd te blijven denken en vragen te stellen, als het moet tegen de stroom in en te midden van tegenstrijdige belangen. Zo is Arendts denken niet alleen een profetische spiegel voor politici en filosofen, maar juist ook op de plekken waar het er meteen toe doet: in het klaslokaal en langs de rand van een (ziek)bed. ■

Aan het werk met Hannah Arendt. Professionals in onderwijs, zorg en sociaal werk

Joop Berding (red.). Uitg. ISVW Uitgevers, Leusden 2017, 224 blz. € 19,95

+ zeer relevant voor professionals in onderwijs en zorg

+ toegankelijk door het gebruik van praktijkvoorbeelden

+ de totaal verschillende bijdragen vormen een samenhangend geheel

Copyright © 2018 Nederlands Dagblad, gerealiseerd door [Liones](#)